

УДК 327.8

Вікторія Сбітнєва

**ОСНОВНІ НАРАТИВИ
РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ
ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ
ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Стаття розглядає проблему російської дезінформації та пропаганди під час війни в Україні. Автори досліджують основні наративи та методи протидії цим явищам до та після початку повномасштабного вторгнення.

Ключові слова: дезінформація, пропаганда, війна в Україні, інформаційна безпека, методи протидії.

Постановка проблеми. З початком повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації проти України актуальність забезпечення інформаційної безпеки стала одним із пріоритетів для України та країн Європейського Союзу. В контексті цієї загрози українські та європейські спеціалісти активно співпрацюють над розробкою методів боротьби та протидії російській пропаганді. Російська пропаганда є серйозною загрозою, що впливає на громадську думку, політичні процеси та стабільність у регіоні.

Метою дослідження є аналіз основних наративів та методів протидії російській дезінформації в Україні до і після початку повномасштабного вторгнення. Це дослідження спрямоване на розуміння та ефективну боротьбу з маніпулятивними та дезінформаційними зусиллями, що походять з боку Російської Федерації, і відзначається практичною значимістю для забезпечення інформаційної безпеки не лише в Україні, але й у всьому Європейському регіоні.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. У процесі написання роботи було використано ряд джерел, що

висвітлюють різноманітні аспекти досліджуваної теми. У списку науково-дослідницьких робіт представлені як українські, так і зарубіжні науковці. До групи українських науковців належить С. Бовкун, яка проаналізувала поточні зміни у методах боротьби з дезінформацією після 24 лютого 2022 року [1]. А. Богінська розглянула основні наративи російської пропаганди та роль ЗМІ в її поширенні [2]. В. Горбулін зосередився на проблемі концептуалізації поняття «гібридної війни» у контексті геостратегії Росії [4]. А. Нофенко детально проаналізував проблему інформаційної війни Росії проти України [7]. О. Свідерська визначила чотири рівні інформаційної війни в українських реаліях [8]. І. Сухорольська та І. Климчук вивчили рівень впливу російської пропаганди до широкомасштабного вторгнення у 2022 році [9]. Х. Юськів дослідив наративи та методи російської пропаганди в Україні [13].

Зарубіжні джерела також було проаналізовано, І. Courter описав російський вплив до початку вторгнення [16]. Т. Madięga проаналізувала дії Європейського Союзу щодо підтримки України у будівництві інформаційної інфраструктури [17]. J. Brown описав техніки переконання та місце пропаганди у протидії мізків [14].

Також було залучено законодавчо-правові документи та інші джерела: Закони України [5] та указ Президента України [11; Прес-реліз Європейської Ради щодо діяльності державних російських телеканалів на території країн Європейського Союзу [12].

Виклад основного матеріалу. Протягом історії суспільства можна відслідкувати численні приклади впливу інформації на велику аудиторію. У ХХ столітті, разом із зростанням потужності засобів масової комунікації, їх поширенням та різноманіттям, цей вид впливу стає одним із основних аспектів

суспільного протистояння. Сучасні військові конфлікти часто супроводжуються інформаційно-психологічними операціями, які можуть вплинути на будь-яку особистість, соціальну групу або суспільство, завдавши їм деструктивну шкоду [6].

Кожен конфлікт, ініційований можновладцями, завжди відкривається через пропагандистську кампанію, що має на меті маніпулювати власним населенням і міжнародною громадською думкою з метою отримати підтримку для масових воєнних дій. Таким чином, кожна війна супроводжується використанням дезінформації через засоби масової інформації, оскільки владі потрібно здобути суспільну підтримку для своїх військових операцій [10].

26 грудня 2014 року президент Росії Володимир Путін підписав новий варіант військової доктрини країни. Найбільш помітна зміна відбулася у зовнішньополітичному аспекті, і це пов'язано з відновленням використання таких термінів, як «моделі розвитку». Зараз у доктрині знову акцентується увага на практиці ідеологічного протистояння. Важливою різницею є підняття питання глобального протистояння між силами. Згідно з поточною доктриною, існує конкретна геополітична загроза, оскільки документ вказує на збільшення військової присутності НАТО у світі та збільшення її силового потенціалу [3].

Від самого початку агресії Російської Федерації (далі РФ) проти України ще у 2014 році можна було зробити висновок, що РФ діє за концепцією війни четвертого покоління або гібридної війни. План ведення війни РФ чітко прописаний в Доктрині російського генерала Герасімова, що була опублікована в 2013 році. В цій доктрині наголошується, що акцент використовуваних методів протистояння зміщується у бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових

заходів, що реалізуються із залученням протестного потенціалу населення [4].

Інформаційна складова «гібридної війни» використовується одразу на декількох напрямках. По-перше, серед населення в зоні конфлікту, по-друге, серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, по-третє, серед громадян країни агресора, а також серед міжнародного співтовариства [4].

У структурі інформаційного впливу визначальну роль відіграє пропаганда, завданням якої є поширення ідей і поглядів, правдивих чи напівправдивих фактів, відвертої брехні або чуток з метою маніпуляції громадською свідомістю. Основною ідеєю російської пропаганди є ідея «русского мира». Основною тезою ідеології «русского мира» є необхідність об'єднання співвітчизників, що проживають за кордоном РФ і мають спільну історію, мову і схожу культуру [8].

Довіра до української держави на міжнародній арені була досить слабкою, адже довгі роки наша держава неактивно розвивала сфери публічної дипломатії. До того ж, довіру світової громадськості до України підривали як внутрішні проблеми, так і ворожа російська пропаганда. Імідж України псували корупція, влада олігархів, бідність, економічні кризи. Щодо другого, то Росія десятиліттями намагалася утвердити образ України як failed state – утворення, яке випадково виникло на карті світу та не здатне на самостійне існування [9].

Ключовою ціллю російської пропаганди останні десятиліття було пригнічення всіх почуттів самостійності і патріотизму в українському суспільстві, а також нав'язування ідей про те, що українська держава і мова є штучними і їх не можна відокремлювати від російської держави. Доказами можна назвати те, що пропагандисти активно поширювали меседжі про те, що українська влада є нацистською і нелегітимною. Варто звернути увагу на той факт, що ці заклики

мали більший вплив на самих росіян, ніж на українців або європейців. Такий маневр був направлений на активізацію ворожих настроїв росіян щодо українців [16].

Починаючи з 2014 року, російські пропагандисти поширювали різні меседжі, в залежності від розвитку подій безпосередньо в Україні. Для порівняння нарративів, маємо навести декілька їх прикладів. «Україна – держава, що не відбулась» (failed state) – нав'язування ідеї, що Україна є неспроможною вести незалежну політику, зберегти свою територіальну, соціальну та економічну цілісність [13].

«Русофобська Україна» – русофобією у розумінні правлячої верхівки РФ є насамперед відмова від символіки СРСР та підтримка української мови. З 2014 року влада РФ офіційно заявляє про геноцид російськомовного населення, насильницьку українізацію та посягання на права російськомовних громадян в Україні [13]. «Росія не бере участі в подіях в Україні» з самого початку агресії Російська влада заперечувала свою участь або причетність до подій на території України. Перебування російських військових на сході України пояснювалося тим, що вони є учасниками добровольчих сил [13].

Отже, метою російської пропаганди була і є дестабілізація України, розпалювання ворожнечі, нав'язування хибних думок про те, що Україна не здатна на незалежне існування та розвиток, особливо без участі Росії. Цими нарративами РФ намагається маніпулювати не тільки українцями, а й міжнародним співтовариством. Увесь період з 2014 року до лютого 2022 року контент російських мас-медіа активно супроводжував підготовку і розгортання справжньої, «гарячої» війни, безпосередньо бойових дій, які призвели до численних людських жертв, руйнації перспективних галузей економіки та загрози територіальній цілісності та суверенітету України.

Початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року суттєво посприяв перевазі важелів на користь України. Наразі вкрай важливо закріпити ці зміни та впевнено крокувати до міжнародної поваги. Україна здобула безпрецедентні можливості для донесення своєї позиції, утвердження українських нарративів та формування привабливого іміджу країни у світі [9].

Путінський режим спирається на націоналістичні нарративи задля переконання етнічних росіян в тому, що влада має право на використання репресивних методів, щоб захистити націю від внутрішніх і зовнішніх загроз. Ті ж нарративи використовуються, задля виправдання війни проти України, що мала бути дружньою державою для створення буферної зони для захисту від «ворожого Заходу» [16].

Серед найпоширеніших дезінформаційних російських нарративів можна виділити декілька основних.

1. Російське вторгнення є спецоперацією з метою захисту населення, яке пригнічується «київським режимом». Російські збройні сили не ставлять жодної небезпеки щодо цивільного населення. Українці зустрічають російські війська з квітами і radoщами [2].
2. Суспільства західних країн охоплені русофобією. А російська діаспора страждає від агресії з боку інших національностей [2].
3. На території України приховуються лабораторії США з біологічною зброєю. Через ці лабораторії було розповсюджено вірус COVID-19 [2].

Анексія Криму та окупація Донбасу у 2014 році стали важливим сигналом для європейської спільноти у контексті інформаційної безпеки, беручи до уваги системний вплив кампаній російської пропаганди та дезінформації на території України. Проте реакцію членів ЄС не можна назвати однорідною. Пострадянські країни одразу вдалися до більш

радикальних відповідей щодо боротьби із російською дезінформацією (Польща, країни Балтії), а інші продовжували транслювати російські фейки (Італія, Угорщина, Греція) [1].

Європейська Рада вперше визнала загрозу інтернет-дезінформаційних кампаній в 2015 році, коли звернулася до Верховного представника з проханням звернути увагу на дезінформаційні кампанії з боку Росії. Для вирішення та підвищення обізнаності щодо цього питання створено робочу групу зі Східного стратегічного зв'язку (East StratCom Task Force). Крім того, Європейський центр з протидії гібридним загрозам створили Hybrid Fusion Cell, щоб працювати єдиною командою для аналізу гібридних загроз. Це також привело до створення Європейського центру передового досвіду з боротьби з гібридними загрозами, який поширює кращі практики і підтримує діяльність ЄС та НАТО в цій галузі [17].

Боротьба з пропагандою війни та дезінформацією є особливо актуальним питанням у війні росії проти України. Рада Європейського Союзу прийняла рішення 2 березня 2022 року припинити діяльність російських державних ЗМІ «Супутник» і «Росія сьогодні», які транслюються або спрямовані на країни ЄС, поки не закінчиться агресія проти України, а Росія і пов'язані з нею канали перестануть проводити дезінформаційні та інформаційні маніпуляції проти ЄС та його Держав-членів. Цей надзвичайний захід, який був негайно і безпосередньо застосований у всіх державах-членах ЄС, обмежує доступ основних російських державних ЗМІ до європейського медіаринку. Крім того, за дорученням Європейської Комісії європейські медіа-регулятори домовилися посилити співпрацю у створенні робочої групи, яка буде зосереджена на іноземній дезінформації в контексті ситуації в Україні [17].

«Системна інформаційна маніпуляція і дезінформація Кремля застосовується як оперативний засіб у його війні в Україні. Це також значна і безпосередня загроза громадському порядку і безпеці Союзу. Сьогодні ми робимо крок проти маніпуляцій Путіна і вимикаємо доступ для російських державних ЗМІ в ЄС», – віце-президент ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки Ж. Боррель [15].

Розглядаючи механізми протидії російській інформаційній війні, також варто звернути увагу на указ експрезидента України П. Порошенка про заборону російських соціальних мереж і сайтів, який набув чинності 17 травня 2017 р. Цим указом були заборонені російські соціальні мережі, пошуковики, велика кількість ЗМІ, а також застосовано санкції до фізичних і юридичних осіб. Цей указ був доволі резонансним в українському суспільстві та прийняте рішення піддавалося критиці, багато людей наголошували на обмеженні свободи слова. Усупереч цим позиціям, Генеральний секретар Північноатлантичного альянсу Єнс Столтенберг зазначив, що блокування українським урядом соціальних мереж і сайтів Росії – це питання винятково національної безпеки держави, а не свободи слова в ньому [11].

Із початком повномасштабної війни в Україні було введено воєнний стан, що передбачає можливість втручання у роботу медіа, обмеження свободи слова, зокрема обмеження поширення певної інформації. Ці міри було прийнято задля забезпечення безпеки держави [5].

Єдина інформаційна політика в умовах війни передбачає об'єднання загальнонаціональних каналів і трансляцію цілодобового марафону «Єдині новини» (UA разом), реалізацією якого займається Нацрада з питань телебачення і радіомовлення [1].

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що ключовою ціллю

російської пропаганди останні десятиліття було пригнічення всіх почуттів самостійності і патріотизму в українському суспільстві, а також нав'язування ідей про те, що українська держава і мова є штучними і їх не можна відокремлювати від російської держави.

Із початком широкомасштабного вторгнення РФ використовує пропаганду, дезінформацію та фейкові новини, як засоби задля виправдання війни проти України. Російськими дезінформаційними наративами є такі: російське вторгнення є спецоперацією з метою захисту українського населення; суспільства західних країн охоплені русофобією та становлять реальну загрозу для РФ; на території України приховуються лабораторії США з біологічною зброєю. Після нападу РФ на Україну, держави ЄС почали активну розробку методів і стратегій щодо протистояння російській пропаганді. У свою чергу Європейська Рада прийняла рішення 2 березня 2022 року припинити діяльність російських ЗМІ «Супутник» і «Росія сьогодні», які транслюються або спрямовані на країни ЄС. Також ЄС підтримує боротьбу України з кіберзагрозами із залученням Кіберкоманди швидкого реагування і посилює протидезінформаційні методи.

Отже, у сучасному світі війна трансформувалася відповідно до розвитку суспільства. У стані війни вкрай важливо успішно відбивати атаки дезінформаційних кампаній, задля збереження психологічної стійкості громадян. Наразі це завдання є актуальним не тільки для українців, а і для всієї міжнародної спільноти.

Список літератури:

1. Бовкун С. Методи протидії російській дезінформації в Україні. 24 лютого–31 травня 2022 року. 2022. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/8764a289-bef1-4f97-95c9-91c9ebd4d636> (дата звернення: 04.04.2024).
2. Богінська А. І. Дезінформація у ЗМІ під час російсько–української війни. 2022. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/57159> (дата звернення: 04.04.2024)
3. Гмирянська К. О. Нова військова доктрина Російської Федерації: виклики та загрози інформаційній безпеці України. *Проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 10–11. С. 290–302.
4. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. 2014. Вип. 4(33). С. 5–12.
5. Закон України: Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», № 2102–ІХ. 2022ю URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text> (дата звернення: 04.04.2024)
6. Макаренко Л. П. Еволюція форм та методів ведення інформаційної війни. Науковий огляд. 2014. Том 14, Вип. 3. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/185/0> (дата звернення: 04.04.2024)
7. Нофенко А. Гібридна війна Росії проти України: інформаційний наступ та механізми протидії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2019. Вип. 2. №6. С. 68–77.
8. Свідерська О. І. Цифрова пропаганда та ризики інформаційної безпеки у контексті російсько–української війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип.5. С. 60–65.
9. Сухорольська І., Климчук І. Громадська (публічна) дипломатія в умовах агресивної війни Росії проти України. *Вісник Львівського університету*, 2022. Т.5. С. 322 – 331.
10. Ткачук К. О. Інститут пропаганди росії та його вплив на російсько–українську війну. 2023 URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/60305> (дата звернення: 04.04.2024)

11. Указ Президента України: Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» № 133/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2017#Text> (дата звернення: 04.04.2024)
12. Урядовий портал. Україна та ЄС посилюють співпрацю у протидії дезінформації. 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-ta-yes-posilyuyut-spivpracyu-u-protidii-dezinformaciyi> (дата звернення: 04.04.2024)
13. Юськів Х. Наративи російської пропаганди в Україні. *Вісник Львівського університету*. 2020. Вип. 30. С. 226–232.
14. Brown J. From Propaganda to Brainwashing. Harmondsworth, 1963. P. 82–83.
15. Council of the EU. *EU imposes sanctions on state-owned outlets RT/Russia Today and Sputnik's broadcasting in the EU*. Press release 2 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/> (дата звернення: 04.04.2024)
16. Courter, I. J. Russian Preinvasion Influence Activities in the War with Ukraine. *Military Review*. 2022. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/September-October-2022/Courter/> (дата звернення: 04.04.2024)
17. Madiega T. Russia's war on Ukraine: The digital dimension. *European Parliament Research Service*. 2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/think-tank/en/document/EPRS_ATA\(2022\)729317](https://www.europarl.europa.eu/think-tank/en/document/EPRS_ATA(2022)729317) (дата звернення: 04.04.2024)

Sbitnieva V. V. – student of the Faculty of International Relations, Political Science, and Sociology of Odesa I. I. Mechnikov National University.

THE MAIN NARRATIVES OF RUSSIAN PROPAGANDA DURING THE FULL-SCALE WAR IN UKRAINE

The focus of this article is on Russian disinformation and propaganda during the ongoing war in Ukraine. The authors explore the main narratives and methods of countering these phenomena before and after the start of a full-scale invasion.

Since the beginning of the full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine, the relevance of ensuring information security has become one of the priorities for Ukraine and the countries of the European Union. In the context of this threat, Ukrainian and European experts are actively cooperating on the development of methods of combating and countering Russian propaganda. Russian propaganda is a serious threat affecting public opinion, political processes and stability in the region.

The aim of the study is to analyze the main narratives and methods of countering Russian disinformation in Ukraine before and after the start of a full-scale invasion.

This study is aimed at understanding and effectively combating manipulative and disinformation efforts originating from the Russian Federation and is of practical importance for ensuring information security not only in Ukraine but throughout the European region.

Key words: *disinformation, propaganda, war in Ukraine, information security, methods of counteraction.*

*Рекомендовано до друку –
к. політ. н., доцент Грабіна Г. В.*

Стаття надійшла в редакцію 14.05.2024 р.